

A napközi otthoni nevelés fogyatékoságai és ezek okai

Az 1984/85-ös tanévig az egésznapos nevelés fokozatos számszerű fejlődésének lehettünk tanúi. Ez a mennyiségi fejlődés azt eredményezte, hogy ma már minden második általános iskolás napközi otthonba, illetve iskolaotthonba jár, vagy tanulószobás. [1] Az egésznapos nevelésen belül napközi otthoni ellátásban $\frac{3}{4}$ millió tanuló részesül.

Ha a napközis ellátás óriási arányát és a napi 4–5 órás foglalkoztatási időtartamot vesszük alapul, joggal tehetnénk fel, hogy ez a nevelési szintér döntő fontosságú az általános iskolás tanulók nevelésében.

Igaz, hogy az iskolák többségében van 1–2 napközis pedagógus, aki egyetlen év alatt szép eredményt ér el csoportja neveltségében; tömegesen, általánosíthatóan azonban ritkán látszik meg a napközis tanulókon, nem napközis osztálytársaikhoz képest, hogy éveken át naponta kétszeres időtartamban nevelkedtek az iskolában pedagógus irányításával. Sőt! Arról is van tudomásunk, hogy az egésznapos nevelés bizonyos szempontokból káros hatású. [2, 3]

Sajnálatos, hogy nemleges választ kell adni a napközi otthon fő funkcióit megcélzó következő kérdésekre:

- Jobban tanulnak-e az egésznapos nevelésben részesülők, mint társaik?
- Hozzájárul-e számottevően a gyerekek tanulmányi felzárkóztatásához, neveltségi hátrányaik csökkentéséhez a napközi otthon?
- Egészségesebb életmódhoz szoknak-e a napköziben nevelkedő gyerekek?
- Jobb közösségi emberré válnak-e azok, akik napi 10 órában közösségben élnek, mint akiknél ez csak 5–6 órára tehető?
- 4–5 éves egésznapos nevelői hatás eljuttatja-e odáig a gyermekeket, hogy szabad idejüket szórakoztatóan, hasznosan töltsék el?

A nemleges válasz okaival foglalkozom a továbbiakban.

1. A személyi feltételek mint egy káros szemlélet bordozói

A nevelési eredmények hiányosságai döntően a személyi feltételeknek köszönhetők. Ezek a feltételek kisérték objektívek, de nagyjából a napközi otthon fontosságát lebecsülő szemléletnek köszönhetők. Ez a helyzet országos tendencia. Egy kézikönyv [4] szerint „A napközi a változó tanító- és tanárszükséglet tárháza lett, ahonnan a hiányt pótolták, és ahová a felesleget lerakták.” Majd később „Ismertté vált az a napközisnevelő-típus, aki elkézimunkázgat az asztalnál... A bérpótlék végül is a megfáradt, gyengébb felkészültségű, a nyugdíjkorhatárhoz közel álló pedagógusokra hatott.”

Egy megyei vizsgálat [5] további adatokat tartalmaz a siralmas helyzetről: a nevelők 49%-a kényszerből, átmenetileg vállalta a napközis beosztást. Az önként vállalókat 100%-nak tekintve közülük 21% egészségügyi okból, 7% kötetlensége miatt, 5% anyagi okból vállalta ezt a munkakört, 7% pedig azért, mert kevésbé megterhelő, mint a tanítás.

Az előbbi napközis pedagógus rétegeket némileg kibővítve tekintsük át a nevelési hiányosságok személyi hátterét!

- A nyugdíjból visszatérő alsós pedagógus kényelmi szempontból vágyik napközi otthonba. Ráadásul már nincs is ereje teljében. Arra az 1-2 évre nem is veti bele magát a munka sűrűjébe. Nem is várja el tőle senki.
- A kezdő nevelő kényszerből vállalja a napközit. 1-2 évre nem dolgozza be magát a lenézett munkakörbe, amit „érettségivel bőven el lehet látni”. (A mai általános szintet valóban el lehet, de ez már következmény.)
- A képesítés nélküli pedagógus még elméletben sem tudja a nevelést, gyakorlata sincs, ráadásul túl fiatal is. (Az is következmény, hogy munkájuk sokszor nem rosszabb, mint egy-két gyakorlott nevelőé.)
- Az egészségügyi okból napközit vállaló nevelő természetesen nem tudja, de nem is akarja jó szinten végezni ezt a munkát.
- A szülés előtt vagy azután néhány hónapra napközissé váló pedagógusok szintén nem erre a munkára koncentrálnak.
- A pótlék + sok helyettesítési lehetőség miatt néhány évvel nyugdíj előtt napközibe kerülő nevelő nem lát hozzá saját maga átképzéséhez. Megelégszik a tanulás rendes vezetésével, az egészségügyi séta szervezésével és meséléssel.

A képesítéssel nem rendelkező pedagógusokra visszatérve jegyzem meg, hogy ők az oktatási-nevelési gondjaink bűnbakjai. Sokkal többször emlegetjük őket a gondok okaiként, mint az igazságos volna. Megközelítőleg azonos gondnak tartom a magas nyugdíjasarányt, a rengeteg helyettesítést, az irányítás fluktuációját, az évről évre fölbukkanó újításokat, módosításokat, átszervezéseket, reformokat, a megnyugtató alkalmassági vizsgálatok hiányát, a pedagóguspálya megtartó erejének gyengeségét stb.

Az előbbieknél kapcsán elkerülhetetlen egy kérdés megválaszolása. Vajon nem könnyebb-e a napközis beosztás a tanórai munkánál? Így nem jogos-e a személyi feltételek ilyen irányú eltolódása az egésznapos nevelés rovására? A válasz nem könnyű! Ha a mai általános elvárást vesszük alapul, amit a legtöbb pedagógus, igazgató, szülő elvár a napközitől, akkor igaz, hogy könnyebb. Ez az elvárás a következő: a napközis lakjon jól, legyen fegyelmezett, ne zavarja más termekben a tanítást, készüljön fel másnapra, valamivel töltse el fegyelmezetten az idejét. [6] Ha a tanulás jól megy, akkor az iskolák zömében a napközi munka jónak minősül. Ennél a leszűkített követelménynél szinte csak a szakfelügyelő követel többet.

Ha viszont a Nevelési terv napközi otthonra vonatkozó részeit [7] tartjuk szem előtt, kiderül, hogy a napközi otthonos nevelőnek teljesebb embernek, sokoldalúbbnak, rugalmasabbnak, gyermekközpontúbbnak, alkotóbbnak kellene lennie, mint a jó szaktanárnak. (Ennek részletes kifejtésére itt nincs lehetőség.) Elég utalni arra, hogy több tantárgyhoz kellene értenie, évente 160 szabadidős foglalkozást kellene úgy tartania, hogy a gyerekek zöme élvezze, és hasznos is legyen. A következő évben újabb 160 foglalkozásnak kellene következnie! Ennek a követelménynek már aligha képes eleget tenni a mai gyakorlott pedagógusok túlnyomó többsége.

Ha az elvárások teljes (tantervi) körét tartjuk szem előtt, beláthatjuk, hogy az előbb felsorolt pedagógustípusok közül egyedül a képesítéssel nem rendelkezőknek van a helye inkább a napközi otthonban, mint a tanórán. Ennek az a magyarázata, hogy a felsőoktatás hatékony tanórai munkára történő felkészítésére nagyobb szükség van a tanításban, mint a napközi otthoni műszakban.

Helytelen tehát a funkciók leszűkítése. Igaz ugyan, hogy az iskolák leginkább az alapján minősülnek, hogy mit tudnak a tanítványok, hány tanulmányi versenyt nyernek a tanulók. Ezért azonban nem szabadna a napközi otthon funkcióinak leszűkülnie. Ahogy a családok szocializációs szerepének minősítése nem szűkülhet le arra, hogyan segítik a gyermek tanulását, ugyanúgy a családot pótló napközi otthont sem minősíthetjük döntően a tanulmányi eredmények alapján.

A napközi otthon komplex családpótló szerepében a szabad idő helyes eltöltésére nevelés is számottevő. Mint ilyen, joggal tartozhatna szervezetenként a művelődési házakhoz. Vajon ez a szervezeti hovatartozás a szabad idő döntő szerepét indokolttá tenné a tanulás és egyéb szerepek rovására? És ha az egészségügyi hálózat láncszeme volna a napközi otthon? Összetett szerepköre révén ez sem lehetetlen. Ebben az esetben a napközis munka megítélésének alapja a helyes napirend betartása, a higiéniai szokások szintje, a korszerű étkezés volna?

Az eddigieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a napközi otthoni nevelés tartalmi munkája messze elmarad számszerűségétől, és ez az elmaradás nagyrészt a személyi feltételek következménye. Ezek a feltételek pedig az objektív (egész iskolahálózatot érintő) okokon túl egy összetett szerepkör leszűkítéséből adódnak.

2. A személyi feltételek néhány konzekvenciája

A kialakult ördögi kört már alig lehet megszakítani. A gyenge nevelők túlsúlya csökkenti a színvonalat, ez leszállítja a követelményeket. Az alacsonyabb követelmény vonzza a gyenge pedagógusokat, így gyengül a terület presztízse, és ez taszítja az igényes nevelőt. A kör magától csak erősödik. Megszakítani csak kívülről lehet.

- A napközi otthonban összpontosított gyengébb nevelők túlsúlya az egész iskolára nézve is veszteség, mert a közepes és jó napközis pedagógusok teljesítményét is lecsökkenti, holott az ő munkájukban is sok a kihasználatlan tartalék.
- A modellként számításba jöhető pedagógusok elvesztése fokozatosan leszállítja a szakfelügyelő és igazgató igény szintjét is. Ez KOMOLY veszély! Itt-ott a munkaközösség vezetőjére sem lehet számítani, mert nem a jó pedagógus a vezető, hanem a stabil.
- Az alacsony presztízssű pedagógustársadalmon belül nem szabad hagyni, hogy egy még alacsonyabb rangú réteg kialakuljon. Főleg ilyen tömeges réteg nem. A napközis nevelés ebből a szempontból is fontos láncszem az iskola és a társadalom (szülő) közt. Ha a szülő azt tapasztalja, hogy a napköziben tanulás és felügyelet van, nem csoda, ha megfizetettnek látja a pedagógusmunkát. Ez is fontos.
- Helytelen az a nézet, hogy a gyenge pedagógus csak a pluszt nem adja meg a gyerekeknek. A rossz munka árt. A gyerekekben igénytelenséget, durvaságot, agresszivitást, szorongást, lassúbb testi fejlődést, lustaságot, érdektelenséget, közösségrombolást, konformizmust eredményez a kényelmes, ideges, fáradt vagy autokratikus nevelő. Mindezt olyan tanulók körében, akiknek kompenzálódásra van szükségük.
- Hiányzik a dialektika abból az érvelésből, hogy kevesebbet árt a gyenge pedagógus a napköziben, mint a tanórán. Ugyanis szinte soha nem egy cseréről van szó, hanem folyamatról. A csere folytán a problémás nevelőt egy átlagos iskolai közösségből helyezik a napközi otthonba, ahol már van 1-1 képzés nélküli, egy-két kezdő, 1 nyugdíjas, 1 szülés előtt vagy azután álló nevelő, 1 beteg vagy megfáradt és 2-3 átlagos pedagógus. (A felsoroltak közül még hiányzik egy kisebb számú réteg.)
- A napközi otthonban gyengének minősülő pedagógusok zöme nem a képességei vagy előképzettsége hiányában minősül gyengének, hanem a munkakör betöltésének indítéka miatt. Éppen ezért sok itt a tartalék!

3. Mit tehet az igazgató?

Hiszen a nevelői összetétel adott, illetve az utóbbi években egyre inkább hiányos. Az ördögi kör megszakítása érdekében – a képesítésnélkülieket kivéve – igyekezzen arányosan elosztani a jó és problematikus nevelőket. Maradjon a napközi otthonban is modelt nyújtó pedagógus! Problematikus nevelők pedig jussanak máshova is! Így a napközis nevelők nem fogják másodrangúnak érezni magukat. Munkájukat sem másodrangúan fogják végezni!

Minden átlagos szinten működő nagyobb közösség meg tud birkózni egy problematikus nevelő eredménytelenségével néhány év alatt. Jó megelőző és követő pedagógus ki tudja küszöbölni egy év hibáját, különösen, ha jó a napközis is. Meg lehet osztani egy-egy nevelő gyenge munkáját (pl.: korrepetálás, tanulószoba, étkeztetés, felügyelet, szakkör, fakultáció, alacsony óraszámiban tanítás stb.). Így nem összpontosul egy tanulócsoportha heti 20–25 órában.

Nem lehet rutinszerűen, automatikusan a napközi rovására dönteni minden gazdasági, személyügyi döntési helyzetben, mert éppen a napköziben vannak az iskola különös figyelmet érdemlő gyerekei: a cigány tanulók, elvált szülők gyermekei és más hátrányos helyzetűek, itt vannak többen a fizikai dolgozók gyermekei. Napközisiek azok, akiknek mindkét szülője dolgozik, tehát kedvezőtlenebb helyzetűek, mint akik déltől édesanyjukkal vannak. A napközisiek szükségszerűen rosszabb helyzetűek a nem napköziseknél, hiszen 10–12 órát az iskolában töltenek, többségében tanteremben, kis mozgási lehetőséggel, korlátozott tevékenységi körrel. A szükségszerű hátrányokat kizárólag az átlagosnál jobb pedagógusnak van esélye ellensúlyozni.

Különben nagy jelentősége van a jó napközis pedagógusnak az elsős csoportban az alapozás, a nivellálás miatt, a fősősnek pedig azért, mert legalább öt szempontból nehezebb a csoport helyzete, mint általában az alsó tagozatban. [8]

A mintaként számításba jövő pedagógusokat tehát meg kell hagyni a napközi otthonban, hogy a nagy fluktuáció miatt a mellettük cserélődőknek legyen kitől eltanulni ezt a munkakört. Munkaköri beosztásukat pedig az elsős évfolyamra, illetve a heterogén fősős tagozatra célszerű összpontosítani.

Végső soron az intézmények vezetője úgy is emelheti az egész intézmény munkájának eredményeit, ha az egésznapos nevelés teljes szerepkörét tartja szem előtt, és teljes szerepkör alapján minősíti azt. A jó és gyengébb pedagógusok arányos iskolaszintű elosztásával megátolja az utóbbiak napközibe koncentrációját, ezáltal a negatív minták követését a napközi otthonban. Ilyen vezetői intézkedések hozzájárulnak ahhoz, hogy a pedagógusok többségének a teljesítménye megközelítse a képességei szerinti optimumot, az iskolai nevelési színterek mindegyikén a pozitív minták váljanak túlnyomóvá. Igaz, hogy a testület összetétele összességében így sem változik, a húzóerő arányos elosztása azonban többet hoz ki a testületből, mint egyébként.

Az előzők őszinte megfontolásához érdemes volna áttekinteni a napközi otthon tanulóösszetételét, valamint azokat a szocializációs hiányosságokat, melyeket egyre erősödő társadalmi méretekben tapasztalhatunk. Így könnyebb volna belátni, hogy a ma uralkodó szemlélet tarthatatlan! A helyzet javításáért, a kedvezőtlen szemlélet irtásáért legtöbbit az irányítás, illetve az irányítás részeként az iskolák vezetői tehetnek. A kérdéskör átgondolása, a helyzet felülvizsgálata annál is inkább indokolt, mert a megtorpant mennyiségi növekedés fölveti a reményt, hogy a hangsúlyt a számszerű fejlettségről a minőség javítására lehet áthelyezni a 80-as évek közepétől.

- [1] Statisztikai Tájékoztató. Alsófokú oktatás 1984/85. Tudományszervezési és Informatikai Intézet, Bp., 1985.
- [2] Popper Péter: A kriminális személyiségzavar kialakulása gyermekkorban. Akadémiai Kiadó, Bp., 1981.
- [3] Seregi-Porkoláb-Tomai-Szöke: Egésznapos nevelés az általános iskola alsó tagozatán. Pedagógiai Szemle, 1985. 12. sz. 1197–1203. p.
- [4] Eperjessy Gézné dr.: Mire jó az egésznapos nevelés? Tankönyvkiadó, Bp., 1981. 27. p.
- [5] Doboss István: Tényezők a napköziben. Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Bp., 1982. 79. p.
- [6] Uo. 8–82. p.
- [7] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve, I. kötet, Bp. 1978. 132–136. p.
- [8] Doboss István: A 22. paragrafus. Módszertani Közlemények. 1985. 5. sz. 311–312. p.

A Módszertani Közlemények újabb kiadványáról

Folyóiratunk kiadásában megjelenő újabb kötetünkkel — az eddigi gyakorlatnak megfelelően — az általános iskolai pedagógusok munkáját kívánjuk elősegíteni a személyi számítógépek felhasználásának témájában. A kötet *Számítógép az általános iskolában* címmel ez év januárjában jelent meg. A szerzők — *Mágoriné Hubn Ágnes, dr. Puskás Albert* — munkájukban először is a BASIC programozási nyelvről adnak tömör összefoglalást. Majd ezt követően olyan témákat dolgoznak fel, amelyek a matematikán belül a tanulói, illetve a tanári munkát segítik a számítógép felhasználása révén. Hasznos példákon keresztül mutatják be a számítógép felhasználásának lehetőségeit a természettudományi és humán tárgyak területén, valamint az iskolai adminisztrációs munkában. Végül a felhasznált és ajánlott irodalom felsorolásával kívánják az olvasót segíteni ismereteink további bővítésében.

A kötet ára: 60,— Ft. Megrendelhető postai levelezőlapon. Cím: Módszertani Közlemények Kiadóhivatala, 6725 Szeged, Hámán Kató u. 25.